

9. Солоїденко Г. І. Словнику Грінченка – 100 років // Бібліотечний вісник. – 2007. – №4. – С. 40 – 44.
10. Стебницький П. Я. Борис Грінченко. – К., 1920.
11. Струганець Л. В. Динаміка лексичних норм в українській лексикографії ХХ століття: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». – К., 2002. – 36 с.
12. Шевельов Ю. В. Портрети українських мовознавців. – К.: КМ Академія, 2002. – 132 с.
13. Шерех Ю. В. Нарис сучасної української літературної мови. – Мюнхен, 1951.

Yulia POZDRAN

**Lexicographical tradition B.Grinchenko in «Russian-Ukrainian Dictionary»
edited by A.Crymskiy and S.Yefremov**

The article deals with lexicographic tradition embodied in the «Ukrainian Language Dictionary » in 4 volumes edited by B.Grinchenko (1907–1909) in the light of «Russian-Ukrainian Dictionary» edited by A.Crymskiy and S.Yefremov; out approaches to processing registry «Russian-Ukrainian dictionary» and the principles of scientific development entries, dictionary assessed in terms of compliance with established there by the time lexicographical tradition due to formed B.Grinchenko principles laying dictionary.

Валентина Туранська

Оцінні прикметники у «Словарі української мови» Бориса Грінченка

В останні десятиліття росте інтерес лінгвістів до вивчення феномену категорії оцінки – універсальної у мовній картині світу, бо її семантика несе в собі систему цінностей навколишнього світу і цінність людини в нім, що об'єктивувалися в одиницях мови. Множиться різноманітність підходів до дослідження цієї категорії – функціонально-семантичний, когнітивний, соціолінгвістичний, лінгвокультурологічний, комунікативно-прагматичний, семантико-стилістичний та ін. (див. праці Н. Арутюнової, О. Бессонової, В. Воїнова, О. Вольф, Т. Космеди, Ж. Малріє, Т. Радзієвської, Е. Сепіра, В. Телії та ін.). Динаміка оцінки, яка відбиває мінливість ознак світу і лю-

УДК: 811.161.2'373.374

дини, приводить до перетворення мовних процесів і мовних одиниць, важливість яких в лінгвістичній свідомості і мовній діяльності безперечна, тому вони і потребують опису.

Саме до таких одиниць належить прикметник, якому онтологічно властива ознаковість як основа якості. Розвиток прагматичного потенціалу мовних одиниць, у тому числі й прикметників, необхідність системного вивчення оцінної функції як стратегії впливу на адресата визначили актуальність нашого дослідження.

Об'єктом дослідження ми обрали прикметники на означення якостей людини як одного з найважливіших засобів вираження оцінної семантики в «Словарі української мови» Бориса Грінченка (т. 1).

Людина постійно оцінює себе, інших людей, навколишню дійсність, висловлює своє відношення різними засобами в процесі комунікації. Таке трактування потребує репрезентації на основі оцінної функції, яка притаманна прикметникові з його семантико-граматичними властивостями ознаки, якості, оцінки. Напр.: *Бавний* у другому значенні поданий в «Словарі» як оцінний: 2) Медлительный. Желех. (СлГр I: 16), тобто *повільний*.

Серед багатьох тлумачень оцінки – комунікативної (*схвалення – осудження*), емоційної (*приємно – неприємно*), якісної (*добре – погано*), раціональної (*корисно – шкідливо*) основною є проблема значення об'єкта для суб'єкта, який обрав його предметом оцінки, базою якої є ознака *добре / погано*.

Схарактеризуємо коротко прикметники української мови, основною семантичною функцією яких є вираження значення якості, властивості, ознаки предмета. Кількісному виміру не підлягають абсолютні ознаки, властиві відносним, присвійним і частині якісних прикметників [1]. Проте більшість якісних прикметників виражає змінні ознаки з різним ступенем їхнього вияву. Якісні прикметники – це домінанти, спеціалізовані засоби вираження оцінки. Окремі якісно-оцінні прикметники передають такі ознаки, які об'єктивно не належать предметові, проте відображають суб'єктивне ставлення мовця до нього, яке формується в результаті умовиводів при порівнянні з нормою (нульовим ступенем виміру).

Предикативні значення виявляють через уявлення людини про світ і аналізують через інших членів поляризованих параметрів: предмет і ознаку, конкретне і абстрактне, простір і час, портрет (образ) і окремих мазок, дифузність і розчленованість, таксономічну ієрархію й ієрархію семантичних «просторів», автономність і залежність. Виділені поляризовані параметри передають естетичне ставлення до світу і спрямовані на функціональний аспект слова. Пор. *хороший* > = «досвідчений, вмілий, добрий фахівець»; *пре-*

красний (чудовий) вчитель, фахівець // = «який має надзвичайно позитивні риси, моральні якості; наділений надзвичайним умінням». Функціональний компонент у значенні слова охоплює широку семантичну валентність до оцінних тлумачень.

Суб'єктивні погляди передано предикативним значенням, що містить модальну сему, вимірне відношення суб'єкта до об'єкта. Тому предикативні значення є змінною величиною, напр.: **естетичного наповнення:** *чудова (= дуже якісна) картина; утилітарного:* *чудовий (= дуже добре підготовлений) студент; сенсорно-смакового:* *чудова (= надзвичайно смачна) груша.* Порівняємо інтерпретацію оцінок у «Словарі» Бориса Грінченка:

Безглуздий. Безтолковий, безмозглий, безсмысленный (СлГр I: 38). Тобто прикметник передає негативне ставлення до людини чи до її вчинку.

Безмозкий. 2) Безмозглий, глупый. *Плюгаш безмозкий* (брань) (СлГр I: 42).

За О. О. Потебнею, однією з найважливіших функцій мови є інформативна, суть якої полягає в передачі знань, причому мовні знаки мають різний ступінь глибини в процесі спілкування: від мінімального «найближчого значення слова» до найбільшого (граничного) [5]. О. О. Потебня тлумачив роль мови під час пізнання нового, у процесах становлення та розвитку людських знань про світ на ґрунті психологічних процесів аперцепції та асоціації, різних за силою та величиною оцінних уявлень про явище, яке має назву в мові. Для визначення оцінки використовують шкалу. Поняття шкали запозичене з точних наук. Наразі ним широко користуються в таких гуманітарних науках, як філософія, соціологія, психологія тощо, оскільки застосування шкали для визначення вимірних понять дозволяє конкретніше представити властивості комплексних, поліморфних континуальних явищ природи і суспільства або невизначені сукупності.

Шкали допомагають забезпечити певну точність аналізу, а сам процес поділу на шкали є методом наукового дослідження мовних засобів. Щодо розташування певних явищ на шкалі як загальнолюдський метод наближеного, умовного, спрямованого до визначеної точності, вербалізованого членування реального континууму кількісного нарощування, то саме цей процес згадано та описано у працях Е. Сепіра [6: 43–78], О. Вольф [3]. Когнітивна ознака відображена на шкалі *цінність – нульова цінність – антицінність*. Складність виділення оцінного компонента із когнітивного складника мовного знака є результатом стереотипного сприйняття дослідником мовних фактів у їхній співвіднесеності зі знаннями, отриманими в процесі практичного освоєння дійсності представниками одного соціуму. Ще В. Гумбольдт зазначав: «Але як можна достатньою мірою пізнати характер однієї нації, не

дослідивши одночасно й інші, що знаходяться з нею в тісному зв'язку, контраktivні відмінності яких, з одного боку, власне і сформували цей характер, а з іншого боку, єдині й дозволяють повністю його зрозуміти» [4: 67].

Оцінна шкала як імпліцитний елемент структури оцінки виконує роль «... засобу створення емотивно-оцінних значень слів і виразів, містить не тільки вказівку на ступінь наростання / спаду якоїсь якості, а ще й відображає певну оцінну модифікацію цієї якості як стереотип (чи стереотипи), характерні для мовної картини світу певної лінгвокультурної спільноти ...» [7: 49].

У «Словарі української мови» фіксуємо низку оцінних прикметників. Деякі з них невживані в сучасній українській літературній мові. Пор.:

Бегова́тий. Ворчливый, сварливый, грубый (СлГр I: 36);

Великанський. Огромный. (СлГр I: 131);

Галайкува́тий. Крикливый, болтливый (СлГр I: 267).

Оцінні прикметники, подані Борисом Грінченком можна розташувати на шкалі оцінювання. Напр.: **Баламу́тний.** 1) Мутный, нечистый (о жидкостяхъ), то же и **каламутний.** 2) Непокойный, тревожащий (СлГр I: 24). Будуємо інтелектуальну оцінну шкалу щодо поняття **баламутний / спокійний** на основі антонімічної опозиції.

Схематично шкалу наростання та спаду оцінної ознаки як результату засвоєння знань, тобто суб'єктивного поділу подаємо (за СлГр) так:

Біднісінький – бідний – багатий – багатший – багатенький – багатенний (СлГр I: 16, 62).

Жирним шрифтом виділено умовно «спільну» для всіх мовців семантичну шкалу наростання та спаду, яка в цьому варіанті представлена якісними прикметниками та не має дзеркального відбиття (ознака багатства має більше лексем, ніж ознака бідності). Таку шкалу можна утворити від будь-якої лексеми, що може відбити ознаку оцінного ставлення.

Для вираження ступеня оцінної ознаки в українській мові існує ціла система засобів морфології, словотвору, синтаксису. Серед них найпродуктивніші суфікси. Так, зокрема, Г. П. Вільчинська встановила особливості вживання цих суфіксів для утворення оцінних, зокрема, емоційно-оцінних назв осіб у сучасній українській мові [2].

На нашому матеріалі – це суфікси -ист-, -еньк-, -лив-, -уват-, напр.: **бадьористий, бадьоренький, байдужливий, балакливенький, балакуватий** та ін. (СлГр I: 18 – 27). Таким чином можна продемонструвати нарощення за рахунок оцінних суфіксів значення повноти та неповноти ознаки.

Лінгвістичні спостереження показують, що виконувати оцінну функцію, тобто виражати **схвальне / несхвальне** відношення мовця до пред-

мета мовлення, можуть прикметники кожного розряду і ознаки завдяки кореляції категорії якості та категорії оцінки, яка реалізується в прикметниках за рахунок контексту та середовища, що й відбив у своєму «Словарі» Борис Грінченко.

Джерела

СлГр   Словарь української мови в 4-х т. / Упорядкував, з додатком власного матеріалу, Борис Грінченко. – К., 1907 – 1909.

Література

1. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови: академ. граматика укр. мови / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська. – К.: Пульсари, 2004. – 400 с.

2. Вільчинська Г. П. Семантико-словотвірна характеристика оцінних назв осіб в українській мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Г. П. Вільчинська. – Тернопіль, 1996. – 21 с.

3. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки / Е. М. Вольф. – Изд. 2-е, доп. – М.: Едиториал УРСС, 2002. – 280 с.

4. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию: пер. с нем. / В. фон Гумбольдт: [общ. пер. В. Рамишвили; послесл. А. В. Гулыги, В. А. Звегинцева]. – М.: Наука, 2000. – 349 с.

5. Потебня А. А. Мысль и язык / А. А. Потебня. – К.: Синто, 1993. – 192 с.

6. Сепир Э. Градуирование / Э. Сепир // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1985. – Вып. 16. – С. 43–78.

7. Телия В. Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц / В. Н. Телия. – М.: Наука, 1986. – 141 с.

Valentyna TURANS'KA

Evaluative adjectives in «Ukrainian language vocabulary» by Borys Hrinchenko

Category of evaluation – is one of the most relevant linguistic categories, as its semantics performs the system of values in surrounding world and value of a person in it, which are objectified by language units. Linguists as a rule research this universal category in functional-semantic, cognitive, sociolinguistic, linguistic and cultural, communicative and pragmatic, semantic and stylistic and other aspects.

The task of this research work became to describe the system of overall evaluative and partially evaluative meanings of adjectives in process of expression of positive/negative attitude to the characteristics of a person in «Ukrainian language vocabulary» by Borys Hrinchenko.